

שלום חולבסקי, מחנות העקורים בגרמניה ואוסטריה (1946 – 1948)

שלום חולבסקי,

מחנות העקורים בגרמניה ואוסטריה (1946)* (1948) –

עצם ההחלטה לנסוע לגרמניה, לחצות את הגבול הגרמני, להיות בין גרמנים, לשמוע את השפה הגרמנית, לדבר גרמנית – היתה החלטה לא קלה בשבילי. חשתי זאת בעיקר כשהתקרבותי לגבול.

לא הייתי קרוב למדוכה, כאשר נשקל כיוונו של זרם הפליטים, כאשר נחסמה הדרך הישירה לאיטליה. יתכן באמת שלא היתה ברירה אחרת. גרמניה, כממשל עצמאי, לא היתה קיימת עדיין. אך יתכן והיו "שיקולים גרמניים" בהחלטה זו כדי להראות לעולם איזו מחווה לשרידי השואה.

הנימוק המכריע לנסייעתי, ששימש כתירוץ מוסרי היה: אני נוסע ליהודים פרטיזנים וחיילים שרידי השואה, שתוך חתירתם לארץ נאלצו "לעבור" גם את המנהרה הזו.

בלודו' נשאר רובנר וחבורת אנשים שסייעו לי.

במרכז פח"ח במינכן מצאתי אנשים, בחלקם מוכרים לי מפולין. בבניין שבו שכן מרכז פח"ח שכנו גם מרכז בית"ר ומרכז "דרוז-החלוץ הצעיר". לא רחוק משם נמצא המשרד של הסוכנות היהודית, בראשו עמד ד"ר חיים הופמן (יחיל). קצת יותר רחוק נמצא מרכז "השומר הצעיר", אותו ריכז מרדכי רוזמן.

לא ארכו הימים ולגרמניה הגיעו גם שליחי התנועה. הראשון בהם היה ידידיה שליפקה (שוהם – מבית אלפא). חלק משליחים אלה פעלו במסגרות אחרות, כגון "הגנה" וכו', אולם לא פסחו על מרכז תנועתם. זאב גל הגיע סמוך לפרשת "אקסודוס", עסק ב"הגנה", שמעון אבידן ופרוינד היו בין הראשונים ב"הגנה", אהרון אלפרט (בית ילדים).

לאחר ההיכרות הראשונה עם ה"מילייה" במינכן, שמיעת דו"חות של חברי מרכז פח"ח על הנעשה בסניפים, שהלכו ורבו במשך הזמן והגיעו עד 60- במספרם, החלטתי לצאת לביקורים בסניפים כדי לראות את האנשים, שאת חלקם הניכר הכרתי עוד מפולין, לעמוד על בעיותיהם מקרוב.

יצאתי לנוד על פני מרחביה של בוואריה כדי להגיע אל מחנות העקורים הפזורים בה, בהם מצויים ריכוזי פח"ח. זו היתה נדידה קודם כל ברכבות, ימים ולילות באזורים בלתי מוכרים. מחנות העקורים נמצאו במקומות שונים, בהם נידחים. תנועת הרכבות בגרמניה לא התנהלה בשיא הדיוק המאפיין ארץ זו. גם הנסיעות בקרונות מול פרצופיהם הנפולים של הגרמנים לאחר כניעתם לפני שנה וחצי – לא היתה קלה עבורי. פעמים הייתי זקוק ללון בבתי הארחה זמניים, ציבוריים. לינה כזו זכורה לי לא כנעימה ביותר. השפה הגרמנית הלמה בראשי כמכת פטישים מרגיזה. היא נשמעה כל זמן כשפת צבא, שפת פקודות.

בוואריה, ארץ שופעת מראות טבע נדירים, אך לא היה לי "לב" להסתכל בהם. הדרתי את עיני מלהסתכל בהם ואת נפשי ליהנות מהם. כל הזמן לא הרפתה ממני השאלה: כיצד? כיצד!

כך נדדתי על פני גרמניה שבועות אחדים ללא הפסקה והספקתי לבקר במחנות גדולים וקטנים. עם הפרטיזנים והחיילים היתה לי שפה משותפת. לא הזדקקתי לסיפורים ארוכים כדי לעמוד על טיבם ועל מה שעבר עליהם. היו שסיפרו לי סיפורים ארוכים יותר, והיו שהסתפקו במינימום מלים – ואני ידעתי איך חיו ומה עשו. רוב רובם היו מאזורי מזרח פולין, המוכרים לי לפני המלחמה. ידעתי את שפת היידיש שלהם, והעיקר: ידעתי להקשיב להם.

לא רשמתי דבר מסיפוריהם שהסעירו בשיחות מלב אל לב. מאוחר יותר טענתי קשות כלפי עצמי: איך לא רשמתי, לא הקלטתי את סיפורם, כי הרי יתכן והייתי ראשון השומעים לרבים מביניהם, אך נדמה שאז ב-1946, מכשירי ההקלטה היו מעטים, וגם אם היו – תפוצתם היתה מועטת.

בהסתכלותי כי רבה בפניהם של בני אדם למדתי לקרוא את "פניהם". לפעמים אני קצת מתהדר במיומנות זו שלמדתי, תוך ידיעה בו-זמנית כמה סיכונים יש באמירה כזו, לא כל שכן בהתהדרות בה, שאינה מעידה על צניעות. היו פנים והיו פנים. היו אנשים שעדיין לא יצאו מן היער... לא שבו מהחזית...

כל מה שהיו אמורים להגיד – ולא אמרו – ניבט בעינייהם. והעיניים, הו, הו, העיניים דיברו את כל מה שהשפה לא יכולה להביע. והיו פנים שגם התקווה ניבטה מהם, גם החיוך. והיו זרועות-אם שחבקו כבר תינוק שזה עתה יצא לעולם. וכולם מצפים: מה יגיד לנו העולם "בכבודו ובעצמו" על העתיד?!

האנשים ניזונו מהסעד שהגישו מוסדות "אוניברסל". החבילות הן שקיימו אותם. זוגות רבים נוצרו במחנות. היו כבר נשים בהריון, נשים שילדו אי פעם, ומהן שהרו לראשונה. כולם ציפו לצאת מכאן. היו צעירים "מניפולטורים" שיצאו מהמחנות והתחילו "לרחח" כסף קל, קונים-מוכרים, סוחרים בהפרשי שערים של המטבעות בגרמניה ואף מחוצה לה. צעירים זריזים לספרות, ששום גבול בכל המובנים לא קיים בשבילם. הם נראו בשולי המחנות, אך סכנת הספרות לא נחלשה עם הזמן, להיפך. אלא שהרוב הגדול חיפש דרך לעלות לארץ ישראל, דרך שנחסמה בפניו. אחרי כל מה שעברו אנשים אלה, הם אינם על סף יאוש. הכאב שהם נושאים בלבם באיפוק ובגבורה – חיפש מוצא, להבקייע דרך לחיים, כדי להמשיך את שלשלת משפחתם, שהם שריד ממנה.

חזרתי לאחר מסע ביקורים מייגע זה טעון בכל מה שלמדתי. ספגתי בו בהכרה מלאה, שאנשי פח"ח צריכים ויכולים להיות חוד החנית של המלחמה היהודית על המדינה בארץ ישראל, ואת הכוח הזה, הכל כך ייחודי, צריך לעודד ולחזק.

ויש לזכור: מדובר ב-1946. האירוע הרצחני בקיילצה נתן את אותותיו תיכף ומיד. זרימת היהודים מפולין גדלה פי כמה ואחרי אירוע זה רבים מאלה שעוד קיוו שיוכלו להקים משהו, יישוב יהודי, ולו קטן, על אדמת פולין – נואשו מתקווה רופפת זו ועקרו רגליהם עם הנדידה היהודית הגדולה שלאחר המלחמה. המחנות בגרמניה רבו. לשלטונות הכיבוש האמריקאיים לא היתה ברירה אלא לסייע לפליטים. סניפי פח"ח רבו וגדלו, וכן מספר הנקלטים. המאבק המדיני הלך וגבר ומקומם של מחנות העקורים בגרמניה היה מרכזי במאבק מדיני זה. העיתונות העולמית פרסמה כתבות רבות על הפליטים במחנות העקורים. ההפגנות בהם הלכו ורבו. גם שליחים יהודים מרכזיים מארה"ב, אמנים וסופרים, ביקרו ופרסמו רשמיהם. מנהיגים ציונים ביקרו וכתבו. בן גוריון ערך מסע ביקורים במחנות הפליטים בסוף 1945 ובסוף 1946, לקראת הקונגרס הציוני.

נדמה היה לרגעים, שמצפוננו של מה שמכונה "העולם" מתחיל להתערור למראה הפליטים היהודים במחנות העקורים, כשהכל ידעו שמאחורי כל אלה עמדה השואה. את השואה לא יכלו לתפוס ולהבין, אך את העקורים ראו, פגשו וניתן היה לקלוט משהו מה"חבוי" הזה. הפליטים במחנות עשו הרבה ואנשי פח"ח היו במרכז הפעולה והיוזמה. פרטיון יהודי נואם, לעובדה זו היתה משמעות ייחודית, במיוחד באירופה, בשנים 1946–1948. המדיניות הבריטית האכזרית, שבראשה עמד בוויין, נחשפה ע"י הפליטים היהודים במחנות במלוא הסאדיזם שבה. הפגנות, אסיפות מחאה בפרנוואלד, אושווה, פוקינג, פלדפינג ומקומות אחרים פורסמו בעיתונות החשובה ברחבי ארה"ב, בריטניה וארצות אחרות. מרכז פח"ח כיוון את הפעולות הללו ופעילי התנועה השתתפו בהן.

המרכז הוציא ביולטינים לסניפים, טיפל בבעיות במקומות של פח"ח במחנות, בבעיות ספציפיות של אנשים, משפחות וערך ביקורים. נציגי פח"ח מהמחנות השונים ביקרו לעתים במרכז במינכן, בעיות שונות התעוררו וצריך היה להתמודד אתן. התעוררה בעיית הנכים – נכי המלחמה. פח"ח סייע רבות במאבקם של הנכים במקומותיהם. יצחק זנדמן, שהיה פעיל בקרב הנכים, ביקר במרכז, דן בבעיותיהם הספציפיות והסתייע רבות ע"י המרכז. אחת הבעיות הקשות ולימים העיקרית היתה בעיית רשיונות העלייה. בסניפי פח"ח נמצאו משפחות עם תינוקות – מועמדות טבעיות לעלייה א', ע"י סרטיפיקטים. הסוכנות נהגה (בנושא העלייה) לפי תקנונים שחוקרו לפני המלחמה, שהתייחסו לתנועות שונות שהיו קיימות אז. אולם בינתיים קרה משהו... אלא שהתקנונים נשארו כפי שהיו לפני המלחמה.

פח"ח, תנועה שקמה מתוך השואה לאחר המלחמה, לא נמנתה עם המפלגות והתנועות שהיו לפני המלחמה. דיברתי על כך עם ד"ר הופמן, יו"ר הסוכנות בגרמניה, אך כנראה שגם לו היה קשה לשנות את התקנון (יחסי מפלגות וכו'). דיברתי גם עם אליהו דובקין שהגיע לביקור. הוא לא השיב בשלילה, אך גם לא בחיוב, וצריך היה לעמוד על המשמר ולהיאבק על סרטיפיקטים לעלייה. אריה (אשכולי) גראפה היה נציגנו במערכת הסוכנות ונאבק על זכותנו לסרטיפיקטים כמו כל תנועה ציונית אחרת.

בימי נסיעותי ברכבת על פני בוואריה נתקלתי באירוע שנחרת בי. היה זה לפנות ערב, באחת מתחנות הרכבת, על מגרש אספלט בין בניין התחנה לבין מסילת הברזל. קהל גרמני רב עמד וציפה שעה ארוכה לבואה של הרכבת. פניתי לאחת הפינות. פתאום הבחנתי בקהל הגרמנים שנצמד כגוש ובתוכו ראיתי חייל גרמני עם כובע מרופט, בגדיו אף הם ישנים ומרופטים, עומד בתוך הקהל ומדבר גרמנית שוטפת במהירות מדהימה, שרק הגרמנים הנדחסים אליו יכלו לתפוס.

ניסיתי מתוך מאמץ לקלוט, ולו משהו. היה זה חייל גרמני רזה, בעל מראה מדובלל, אולי משוחרר ואולי ברח מהשבי, שסיפר בצרור אחד ארוך וללא הפסקות על התלאות, המחסור והרעב של החיילים הגרמנים במחנה השבויים. והשומעים – איזה קשב, איזו דריכות, איזו קליטה והזדהות עם החייל המסכן. נזכרתי בתמונות ההמון הגרמני: רבבות ומאות אלפים מריעים, יוצאים מכליהם באורח היסטרי, מזקן ועד צעיר, מול הפיהרר הצועד לכבוש עולם – תהילה ואושר לגרמנים.

חייתי בתוך גרמניה וכך גם חברי לעבודה, ללא שיחות עם הגרמנים, ללא פגישות אתם, כמו בתוך בועה של שארית הפליטה, אולם לא קשה היה לראות את הגרמנים במצוקתם הכלכלית והנפשית לאחר הכניעה.

סיפרו לי חברים שבעבור חפיסה או מספר חפיסות של סיגריות "שכנעו" את נהג הרכבת לעצור בתחנה, שלפי ההוראות לא היה אמור לעצור בה. וזה נהג רכבת גרמני! הכניעה, ההשפלה, האכזבה הנוראה, הדכדוך בתום המלחמה – מה הם עשו לנפשם של הגרמנים, קשה היה אז לדעת, אולם הימים שבאו לאחר מכן הוכיחו – שמעט מאוד. והרי נפשו של הגרמני הצטרכה להיות אחרי המלחמה הזו מושא לחקר האדם!

הקשר שלי עם הנהגת השומר הצעיר היה רצוף. הכרתי חלק מהפעילים עוד בהיותי בלודז'. אנשי התנועה עשו עבודה כבירה בהקמת קיבוצי עלייה, באיסוף ילדים לבתי ילדים, במתן עזרה חומרית ובהכנת הצעירים לעלייה.

אנשי ארץ ישראל רבים היו בגרמניה. חלקם מהבריגדה, חלקם – שליחים ישירות לתנועות, וחלקם – אנשים שחיפשו קרובי משפחה, שרידים. דומה שכל ארץ-ישראל שיוכל היה באותם ימים לצאת לאירופה, לא פסח על מחנות העקורים בגרמניה ועל מינכן. ביניהם גם אנשי חינוך מובהקים, מחנכים, צעירים שבאו לסייע, לעזור.

היו אנשי "הגנה" שהקימו מחנות אימונים או פעלו בתוך מחנות העקורים בהעברתם תרגילים צבאיים, שימוש בנשק וכו'. בין השליחים האלה בלט שמעון אבידן, שהיה מפקד "המחלקה הגרמנית" במסגרת ה"הגנה" בארץ. שמעון נטל עליו תפקידים רבים: הדרכה, אימונים, ביקורים במחנות ובנוסף לכך, כנראה, נטל חלק במרדף אחר פושעים נאציים ששרצו אז בגרמניה. בערבים שמעון היה מגיע לבית התנועה והיה יושב עם הפעילים ומספר על הארץ, על ה"הגנה", על פעולותיה, על אנשים, אירועים. הסיפורים שלו ריתקו אותנו כיוון שהיינו מאד סקרנים לדעת הכל על הארץ. גם משליחים אחרים קלטנו מידע, כל מידע, על הארץ.

הקונגרס הציוני הכ"ב (באזל, דצמבר 1946)

לקראת הקונגרס היתה פעילות ציבורית רבה. זהו הקונגרס הראשון שהתקיים לאחר השואה. מה היה הקונגרס הציוני ליהודים לפני השואה. ומהו אחריה? זוהי השאלה המרכזית. בתוך שארית הפליטה היתה תכונה רבה, היו אסיפות של כל הזרמים במחנות העקורים. הליגה למען ארץ ישראל העובדת, שבה נכללה פח"ח, ניהלה פעילות הסברה רחבה. הופעתי בכמה מחנות באסיפות פומביות.

משלחת של שלושה אנשים מטעם פח"ח יצאה לקונגרס בבאזל: שמעון לבנברג, גרול (ממחנה פוקינג) ואני. חיים וייצמן, נשיא התנועה הציונית, פתח את הקונגרס בנאום נרגש על השואה. בשבילי היתה זו חוויה גדולה. קודם כל לראות את האנשים, המנהיגים, את חיים וייצמן, סטפן וייז, משה שרת, משה סנה, בן אהרון שחזר מהשבי והגיע לקונגרס יחד עם בנו, הנהגת השומר הצעיר: יערי, חזן. כולם הגיעו.

האולם, הנואמים, הנאומים, כל דקה היתה חשובה – וכל נאום, המפגשים האישיים, וצילומים, צילומים. יצחק צוקרמו הזמין אותי לארוחת צהריים עם ישראל גלילי. לפני הפגישה כינה יצחק את ישראל גלילי בשיחה אתי במילים: "היפסוקאמענדאנט פון די יידישער ארמיי" (המפקד העליון של הצבא היהודי). הפגישה עם גלילי היתה מעניינת ביותר. בניין הקונגרס בבאזל המה מפגישות נרגשות.

באחד מימי הקונגרס, יתכן ביום שישי, כשהקונגרס שבת ממלאכתו, ניגש אלי ישראל גלזר, איש תנועה פעיל מפולין והזמין אותי להצטרף לטיול – ערב ויום – בשווייץ. יצאנו למעלה מ-20 איש, פעילי תנועה, ברכבת לאינטרלקון. התמקמנו במלון, נחנו שעה קלה וירדנו לסעודת ערב במלון. אווירה נהדרת. הגשה מצוינת. למחרת, השכם, יצאנו ברכבת מיוחדת להר יונגפראו. אלה היו שעות חלומיות. להינתק מהכל – אל הלובן העדין של עולם השלגים. אתה לא שבע וקולט וקולט את כל היופי השמימי הזה. יום מיוחד במינו – בלתי נשכח.

באחד מימי הקונגרס ארגנו אנשי פח"ח מסיבת עיתונאים. הופיעו בה אליעזר לידובסקי, משה קגנוביץ' (מאיטליה) ואני (מבוואריה). כתבה נרחבת על מסיבת עיתונאים זו פורסמה בעיתונות הארץ-ישראלית.

נאום הסיום של חיים וייצמן היה הרגע המרגש ביותר בקונגרס זה. כ-45 דקות עמד וייצמן על הזוכן במשקפיים כהים ונאם את הנאום אולי החשוב ביותר במשך כל ימי חייו, בידיש רהוטה, במרי לבו, תוך ויכוח ישיר ומרומז עם כל הנוגעים בדבר, וסיים במילים: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". הקהל עמד דקות ארוכות ומחא כפיים, בהכיר תודה גדולה ועמוקה למנהיג הציוני, על פועל חייו. מחא כפיים, ודמע.

חזרנו מהקונגרס הציוני

היה ברור שכולנו יודעים על האירועים בארץ ומסכיבה, והמסקנה היתה אחת: הישוב היהודי בארץ נכנס להילוך גבוה של מאבק על הקמת המדינה היהודית.

על בן גוריון כבר דיברנו? הן הוא הוביל את המהלך על הקמת המדינה, והמהלך כלל שלושה מרכיבים: 1. כוננות נפשית, צבאית וכלכלית של הישוב בארץ; 2. העפלה רבתי של רבבות יהודים אל חופי הארץ; 3. מערכה מדינית רבת היקף, שהיא פועל יוצא ממצבו של העם היהודי לאחר השואה.

את המסקנות ממצב זה לגבי פח"ח – הסקנו, והן: עבודה חינוכית-הדרכתית מאומצת, ביקורים במחנות העקורים, ושיחות מלב אל לב והכנה לעלייה, העפלה לארץ.

קונגרס שני של שארית הפליטה עמד להתקיים בבד-רייכנהאל, שהיה אחד המחנות המרכזיים בגרמניה. ריכזנו שם צעירים והקמנו קיבוץ, קרוב ל-100 איש, ממיטב הבחורים והבחורות, שמו היה "הבוקע". הקיבוץ היה מעורב מאוד בחיי המחנה ותפס בו מעמד מכובד. חברי "הבוקע" הופקדו על שמירת קונגרס שארית הפליטה ומילאו את תפקידם בצורה הטובה ביותר.

בקונגרס התכנסו כל ה"מי ומי" של שארית הפליטה: הוועד המרכזי, אנשי הסוכנות, שליחים ופעילי המחנות. השתתף בו גם זרובבל מפועלי ציון שמאל שביקר אז בגרמניה, עורכי העיתונים היהודים. היתה לי ההזדמנות להופיע בקונגרס ולפרוס בפני משתתפיו את דעתנו והצעותינו למאבק היחודי שחייב למלא קיבוץ יהודי זה על אדמת גרמניה לאחר השואה ובטרם קום המדינה היהודית. דיברתי בידיש. העליתי את המשל שליווה אותי הרבה שנים בכל עומקו הטראגי. עץ האורן הזקוף, כשצמרתו מזדקרת אל-על השמימה, מוכה ע"י הברק – ומופל בכל יופיו וכבודו על הקרקע, ומתוך גזעו עולה וצומח ניצן ירוק השואף להידמות אל העץ הכרות. הדברים קלעו לנפשם של השומעים.

הקונגרס הזה ליכד, חיזק לכבות. בבד-רייכנהאל מצאתי אדם מבוגר בפח"ח, שבעבר עסק בעריכה ובכתיבה, וביקשתיו לעמוד בראש מפעל של גביית עדויות של פח"ח. שמו היה גלברט. הוקמה גם ועדה לעזרתו. איני רוצה לשפוט האם האיש עשה הכל שביכולתו, יתכן שכן. גלברט ראיין בעזרת חבריו אנשים לא מעטים ורשם בכתב ידו את סיפוריהם.

את הארכיון הלא גדול של העדויות הביא ולרשטיין (חבר מרכז פח"ח) עם עלותו לארץ ב-1950, בשני שקים גדולים. חלק מארכיון זה מסרתי ל"יד ושם" בירושלים ועד היום מצויה בו חטיבה הקרויה "חטיבת פח"ח". שק שני הבאתי מחיפה באוטובוס לעפולה ומעפולה נשאתי אותו על שכמי עד למרחביה. זכרני שרישרד (ויינטראוב) פגש אותי בכניסה למרחביה עם השק על גבי ופקח את עיניו על ה"טשודאק" (תמהוני) הזה הסוחב על כתפיו שק לארכיון "השומר הצעיר". כיום נמצאות עדויות פח"ח גם בארכיון "מורשת" בגבעת חביבה.

נתתי את הדעת לקרב לפח"ח מספר אנשי רוח, ביניהם שמרקה קאצ'ריגנסקי, משורר יידיש מגטו וילנה, שהיה בן בית בפח"ח עוד בפולין והוא מצוי בתצלום בערב פתיחת בית החייל בלודז'. שמרקה עבר אחר כך לגרמניה והיה מבקר לעתים קרובות בסניפי פח"ח. ב-1948 הוציא פח"ח את ספרו "פארטיזאנער גייען" (פרטיזנים צועדים) – על

הפרטיזנים היהודים בוויילנה ומאזוריה. המשורר מאיר הלפרין טופל ע"י אנשינו ואף הוא פרסם משיריו הליריים בעתוננו. הסופר ש. ברלינסקי, שפרסם כבר לפני המלחמה ספרי פרוזה משלו, מצא בית חם בפח"ח. יצאתי לביקור בסניפי פח"ח באוסטריה. הגעתי לבינדר-מיכל (ליד לינץ), שם פגשתי את אנשי המרכז שעמדו במוקד הפעילות בפח"ח. לוי היה בצבא הרוסי בימי המלחמה, זלוצובסקי היה פרטיזן באזור עירתו, שניהם בעלי נסיון חיים רב, כושר עשייה והשפעה. לפי בקשתם ערכתי ביקורים בסניפי פח"ח באוסטריה מספר פעמים. בפגישת חברי המרכזים (אז "מפקדות") של פח"ח בבוואריה, אוסטריה ואיטליה שהתקיימה בבאזל בימי הקונגרס, ניתנה זכות הבכורה לפח"ח בבוואריה, ואנו במינכן דאגנו שדברנו יגיע לסניפי פח"ח באותן ארצות בהן נמצאו. נוצר קשר עם פח"ח ברומניה, שקם בהשפעתנו. כמובן ששמרנו על הקשר עם פח"ח בפולין, שלאחר מאורעות קיילצה היתה מעין תחנת מעבר לפרטיזנים ולחיילים שמיהרו ככל האפשר לברוח ממנה. למינכן הגיע רובנר חודשים ספורים לאחר הפוגרום בקיילצה והוא תפס מקום מרכזי וחיוני ביותר בעבודת פח"ח בגרמניה. דינה, שנקשרה בקשר משפחתי עם רובנר, עברה למינכן. פעילותו של רובנר בפח"ח היתה חשובה מבחינה רעיונית וגם מבחינה מעשית.

פח"ח במינכן קיים גם מטבח ומשה ברייזלבלט היה איש ביצוע גם מבחינה אקונומית, בהדרכתו של רובנר. מעמדה של תנועת פח"ח הלכה והתחזקה במחנות העקורים.

אחת הפעילויות החשובות של פח"ח במינכן היתה הוצאת ביוליטין קבוע ושליחותו לסניפי פח"ח בבוואריה, אוסטריה ואיטליה. שלב מתקדם נוסף היה מעבר מהוצאת ביוליטין להוצאת עיתון מודפס (דו-שבועון), שהחל להופיע ב-1 בינואר 1947. העיתון היה הדור בצורתו (הרבה צילומים, טיפוגרפיה יפה, מדויקת) וקולע מבחינת תוכנו. הוא הביא דבר-יום שעמד במרכז ההוויה של שארית הפליטה, אינפורמציה תמציתית על הנעשה והנשמע בארץ, מאמרים (לרוב קטעים) מהעיתונים החשובים שהופיעו בארץ. מאמרים של סופרים, שירים, קטעי עדויות מהוועדה ההיסטורית של פח"ח בבוואריה וקטעי דו"חות מההוויה של סניפי פח"ח.

לכל הדעות העיתון היה מהחשובים ביותר שהופיעו אז בשארית הפליטה (16 גיליונות). את הצלחת העיתון יש לזקוף לזכותו הכמעט הבלעדית של העורך – ישראל שטיינגרטן, איש משכיל (השכלה יהודית וכללית), בעל טעם מעודן ובעל סגולות אישיות רבות. סייע לו המדפיס ש. פרלשטיין.

כתבתי לא מעט בעיתון זה, לפעמים בשם "בן יצחק". העיתון מצא קוראים רבים מחוץ לפח"ח והגיעו אלינו הדים טובים עליו.

אקסודוס – אוניית המעפילים

אין בכוונתי לפרוש את פרשת "אקסודוס" מראשיתה, אלא להתייחס לחלקה האחרון – בהחזרתה האזרחית והצינית של האוניה לגרמניה, לחופי המבורג, ע"י האנגלים. צריך להדגיש שבאוניה זו נסע קיבוץ פח"ח "הבוקע", שמנה למעלה מ-110 איש, רוב רובו צעירים וצעירות שעברו את השואה במקומות שונים.

בערב, לפני צאתם של האנשים, הגעתי לבד-רייכנהאל למסיבת פרידה על ערכה של ההעפלה באותם ימים. קיבוץ "הבוקע" היה אחד הכוחות הפעילים והמארגנים ביותר באוניה. אנשיו עמדו במרכז מאבק אקסודוס והיו בקשר מתמיד עם מרדכי רוזמן, שעמד בראש הנהגת האוניה.

הבאתם של מעפילי אקסודוס לחופי המבורג הרעשה את הציבוריות היהודית והעולמית, אבל יותר מכולם את העקורים במחנות. הידיעה על הפלגת אקסודוס לכיוון המבורג הגיעה מספר ימים לפני הגעת האוניה לנמל. מרכז פח"ח בגרמניה החליט לפעול. התקשרנו מיד עם סניפי פח"ח שישלחו אנשים לברגן-בלזן, מקום הריכוז, כדי לצאת משם להמבורג ולהשתתף במאבק המעפילים נגד הורדתם מהאוניה. הכרתי את אנשי סניף פח"ח בברגן-בלזן שנמצא באזור הכיבוש הבריטי, וביקשתי מהם להתכונן, לעשות את כל הדרוש לקליטת מאות אנשי פח"ח מבוואריה.

היתה בעיה במעבר מבוואריה (שהיתה מצויה תחת הכיבוש האמריקאי) לברגן-בלזן באזור הבריטי. המשטרות של צבאות הברית גילו נוקשות כלפי העוברים. גם המשטרה הגרמנית, על סמכויותיה המוגבלות, יכלה להוות אבן גנף. לא ידענו כיצד ינהג יוסל רוזנופט, שהיה יו"ר ועד יהודי המחנות בכל האזור הבריטי, ועמד בקשרים הדוקים עם השלטונות הבריטיים. האם הוא יתן את ידו להפגנה גדולה?

יום לפני הגעת האוניה התקיימה בברגן-בלזן הפגנה רבת משתתפים וסוערת בתוך המחנה. בהפגנה הופיעו רוזנופט (חבר "פועלי ציון שמאל" לפני המלחמה) ואני. דיברתי וביטאתי את אשר בלבי ובלבבות רבים במחנות העקורים. העיתונות העולמית שלחה כתבים רבים וצלמים. לאחר ההפגנה קיבלתי תגובות וציילומים.

"אקט החזרה" של האוניה הסעיר את כולם. בערב התכנסו כל פעילי המחנה לדון בעניין ההפגנה בנמל המבורג. יוסל רוזנופט היה בעד ההפגנה הגדולה ונגד המאבק בנמל המבורג. אני דיברתי בצורה נחרצת לקיים את ההפגנה. ביטאתי את דעת היהודים במחנות העקורים. הוויכוח נמשך עד 2:00 בלילה. בינתיים הזמינו אנשינו בוועד היהודי בברגן-בלזן מכוניות משא גדולות כדי להוביל את אנשי פח"ח שהגיעו מבוואריה, להמבורג.

ב5:00- בבוקר, כמוסכם, הגעתי למקום שבו התכנסו אנשי פח"ח ברובם הגדול. מצאתי אנשים מוכנים למשימה. דיברתי בפניהם על ערך המיבצע. הכנתי אותם למצב שקרוב לוודאי בכניסה להמבורג ניחסם ע"י המשטרה, ויהיה עלינו לרדת מהמכוניות, לפנות לשדות ולעקוף ברגל את המשטרה, עד שנגיע למקום בו אפשר לעלות שוב על המכוניות ולהיכנס לתוך תוכה של המבורג, ליד הכניסה לנמל.

יצאנו לדרך למעלה מ500- איש. על הכביש לא רחוק מברגן-בלזן הבחנתי שרוזנופט עבר אותנו במכוניתו בדרך להמבורג, למרות שקודם לכן התנגד להפגנה זו. הגענו למקום המיועד ליד הנמל. ברגע שירדנו מהמכוניות בנסיון לפרוץ אל הנמל – ירדו אלינו, כמו עורבים שחורים מכל העברים, מאות שוטרים גרמנים, עטויי גלימות שחורות ארוכות, קרוב לוודאי חמושים, אך בידיהם היו מקלות, מגלבים. הם כיתרו את המפגינים בטבעת הדוקה. המפגינים המכותרים להטו מרוב זעם וניסו לפרוץ את הכיתור. היה ברור שבהתנגשות הזאת בין המפגינים לבין השוטרים הגרמנים יישפך דם, וקודם כל דם יהודי, ואז במקום המאבק נגד האנגלים תתחולל כאן התנגשות דמים עם הגרמנים. פניתי אל המפגינים והפצתי בהם לא להתנגש עם השוטרים. לא חשבתי שאנו יכולים למנוע את הורדת המפעילים על אדמת גרמניה. אך עצם הופעתנו כאן מבטאת את החלטתנו הנחושה להילחם בכל כוחנו נגד המדיניות הברברית של בוויין על זכות העלייה ובניית מולדתנו בארץ ישראל. מארק יארבלום מפריס דיבר בתוקף רב וקרא קריאת תיגר נגד מדיניותה של ממשלת בריטניה. שיבחתי את כוח האיפוק של המפגינים, שקלטו את הפנייה להבליג על זעמם הגדול. להפגנה זו היה הד בעיתונות העולמית שעקבה אחר כל תרחיש בעניין אקסודוס.

לאחר ההפגנה ביקרתי בקיבוץ "הבוקע" בפפנדורף. האווירה רוממה את הנפש לאחר ששמעתי פרטים וסיפורים על מאבקם האקטיבי של אנשי הקיבוץ באוניה ועל מקומם המרכזי בניהול המערכה נגד האנגלים מול חופי הארץ ובזמן הורדתם על אדמת גרמניה. המשימה הלאומית הגדולה של "מלחמת אקסודוס", שהעיתונות העולמית פרסה בפני הציבוריות העולמית והיהודית במיוחד, ליכדה את אנשי "הבוקע" ובעלותם ארצה הם הצטרפו לקיבוץ כפר מסריק. קבוצה מתוכם ממשיכה את חייה בקיבוץ עד היום.

בהיותי במינכן קיימתי קשר עם מספר שליחים מהארץ שגרו בבית אחד. הייתי בא אליהם בערבים וקולט הרבה מסיפוריהם, ממכתבי החברים שלהם בארץ. סקרנותי על הנעשה בארץ היתה רבה. השליחים אירחו אותי בחום לב. לאחר פרשת אקסודוס יצאתי לסיור מחנות פח"ח באיטליה. ליד העיר אינסברוק (אוסטריה) הוקם מחנה מעבר לפליטים יהודים – "גנאדנוואלד". הגעתי אליו בספטמבר 1947. במחנה זה, שהיה באזור הכיבוש הצרפתי, הייתי אמור לחנות רק יום-יומיים ולצאת ממנו לכיוון איטליה. הגעתי לשם לעת ערב והופניתי ע"י חברים ליצחק ליטבק, איש תנועה, שפעל במחנה זה והזמין אותי אליו לחדר לשינת לילה. בלילה – דפיקות. לחדרנו פרצו מספר בריונים רעולי פנים עם אקדחים שלופים, העירו אותנו ובחופזה החלו לחפש, בארון ובפינות החדר. מתרמילי הוציאו סט תצלומים מההפגנה הגדולה של האקסודוס בברגן-בלזן, שקיבלתי מצלמי חוץ-לארץ. הם לקחו כמה חפצים נוספים והסתלקו בחופזה.

לא ידעתי מה מתרחש פה. עם שחר יצאנו למחנה ואז נודע לנו שקבוצה גדולה של בריונים ירו בשליח צעיר שהגיע זה עתה מהארץ – איתן אבידוב. מעשה טרור רצחני זה זעזע את כולנו. היו אלה שלושה אנשי אצ"ל שנלחמו נגד אנשי ההגנה. בדרכי לגבול איטליה נתפסתי במרנו ע"י המשטרה האיטלקית ושחררתי באותו יום ע"י אנשי "הבריחה". במרנו, עיר נופש קסומה, מצאתי קבוצה אנשי פח"ח, ושהייתי בה מספר ימים. נהניתי ממראות הטבע של העיר, מהאירוח היפה של אנשי הבריחה ומסיפוריהם.

יצאתי למילנו. פגשתי שם אנשי פח"ח מגרמניה שקיבלו אותי בחום.

זכורני סיפור משעשע. ביומי הראשון במילנו נמנעתי להיחשף כ"פליט שזה מקרוב בא לאיטליה", כדי לא להיעצר שוב. נכנסתי למספרה להסתפר. כמובן שלא ידעתי אף משפט באיטלקית. הספר החל לטפל בשערי, סיפר אותי ואחר החל להרעיף עלי בשמים ומשחות שונות ועשני כאדם שצריך להופיע על הבמה – שיער מהודק, מבריק. לא הוצאתי מילה מפי. יצאתי לאחר ששילמתי ונעמדתי מול חלון ראווה בדרך ו"תיקנתי" את שערי כדי שאוכל להיראות לא מגוחך.

ביקרתי במחנות הפליטים, בסניפי פח"ח באזור מילנו ובאזורים אחרים, ועמדתי על מצבם של חברינו הפרטיזנים, שרבים מהם הקימו משפחות בנדידותם ואף נתברכו בתינוקות רכים. לא מעטים מהם התלבטו בין הכרתם היהודית-ציונית לעלות, להעפיל לארץ ישראל, לבין אפשרויות שנתגלו להם, כמו להגיע לארה"ב לבני משפחותיהם החיים שם. הערגה הזו להיפגש עם שרידי משפחותיהם מעבר לאוקיינוס, להתראות עם אח יחיד, אחות יחידה שנתרו מכל המשפחה, היתה ערגה אנושית ביותר לאחר השואה. היו פרטיזנים, חיילים ופליטים אחרים שיצאו לארה"ב מבלי שתפגע בנפשם כהוא-זה נאמנותם הציונית המושרשת. זו לא היתה דילמה פשוטה. איני יודע אם המילה "להתמודד" היא המתאימה לסיטואציה זו, אבל מול זה עמדנו באותם הימים. אנשים היו צריכים לשאוב מתוכם הרבה כוח כדי להכריע את הכף לצד עלייה, העפלה לארץ.

ומה בדבר היין? הלכתי עם חבר ברחוב ונכנסנו לחנות יין... נתנו לנו לטעום. טעימה, עוד טעימה וסיפורים. תרבות היין אינה כבר תרבות חומרית בלבד אלא הרבה יותר מזה. טעמתי הרבה מן היין ונזכרתי ב"שיכר" שקראנו לו בימי הפרטיזנקה "סמוגון" – תוצרתם העצמית של הכפריים בימי המלחמה, שטעמו גבל בטעם... הנפט, ושתינו אותו – ועוד איך! והרבה! רבים מאתנו היו מודעים לכך מה הוא יכול לעולל לנו, ואכן עולל הרבה אסונות. פרטיזנים שתו לשכרה בעורף האויב, בכפרים, ושילמו בחייהם. אני וחברי מחוץ לגבולות היער נזהרנו לשתות ורק "לקחנו" את הסמוגון למחנה הפרטיזני, ושם לגמנו לגימה ממושכת...

ממילנו יצאתי לרומא, שם פגשתי את ישקה מזובייצקי, איש התנועה מהעיירה שצ'וצין ליד לידה, פרטיזן נועז ביחידת "איסקרה". ישקה הפגיש אותי עם הנהגת פח"ח באיטליה, ביניהם משה כהנוביץ', שעמד להוציא את ספרו על הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה. היו לנו שיחות ארוכות על התיאום בין המרכזים: פולין-בוואריה-אוסטריה-איטליה וגם על החברים שלנו שהגיעו כבר לארץ.

נצמדו אלי שני שליחים מהארץ. קשה היה לוודא בדיוק מה עשו ולאיזה שליחות נשלחו, אך בעזרתם סיירתי בהרבה מקומות ברומא. קודם כל בוותיקן על שכיותיו. זוהי חוויה מהממת: כמה אמנות ויצירות נודעות בעולם צפונות במקום הזה. "הקפלה הסיקסטינית" משאירה רושם בלתי נשכח. כל הכבודה הזו, החשמנים והזקיפים המהודרים בכל פינה, משקפים את העוצמה הממוקדת פה.

אתה הולך פעור פה ועצור נשימה מיצירה אמנותית אחת אל השניה. הנגלה הוא עצום, והנסתר – מי יידע. כמה מיליוני חושים מכל קצוות תבל ממוקדים במקום הזה! איזה כוח אדיר יש לו על לבבות בכל העולם. שמעתי ביום ראשון בבוקר את האפיפיור עומד במקומו למעלה תחת אפיריון ומטיף בפני אלפי מאמיניו, ואת משה של מיכלאנג'לו. ואינך מפסיק מלחשוב מחשבה הולמת בחזקה כמו פטיש, שאינה מרפה ממך: כמה אלפים ורבבות יהודים – חייהם היו תלויים, ולו במילה אחת, במה שראש הכנסיה הקתולית היה אומר, מורה לקהל מאמיניו באירופה הכבושה ע"י היטלר ומרעיו! כמה יהודים היו ניצולים. אילו מילה טובה או רמז יצאו ממקום זה – והיו מגיעים לכל כפר בפולין, בגרמניה, צרפת ואוסטריה – ואיפה לא?!

הוותיקן עצום כל כך ומדכא כל כך! חברי ליוו אותי לשער טיטוס, ל"וילה בורגיזה" ולגנזים אחרים שרומא אוצרת בתוכה.

יצאתי לכינוס ציוני לדיון מדיני שהתקיים בקרלסבאד בסוף 1947. משלחת גדולה מהארץ יצאה לשם. בכינוס נשמעו נאומים נלהבים על עמידת היישוב, על פרשת אקסודוס והדיה בעולם, על המאבק המדיני, והרבה הרבה סיפורים "קטנים" שקלטתי משליחים נודדים – על דברים שנעשים ואינם מתפרסמים. על כמה מהדברים כתבתי בעיתון פח"ח במינכן.

לקראת אביב 1948 הפעילות המדינית בקרב שארית הפליטה בגרמניה הלכה והתעצמה. ערכה המדיני של שארית הפליטה הלך וגבר. המו"מ על העלאת 100 אלף יהודים, שהתנהל בין ראשי התנועה הציונית ומנהיגי יהדות ארה"ב

בלונדון ובין ממשלת בריטניה, התמקד בעתיד שארית הפליטה. אותה שארית הפליטה שחתרה בכל כוחה לארץ ישראל, ושארץ ישראל בת מחצית מיליון היהודים הזדקקה לה. מדינות רבות נושאות באחריות לקורותיה בשואה. מדינות אלה רצו במחיר הולם "להיפטר" מה"גיבנת" (לפי השקפתם) של השואה, ואילו שארית הפליטה ביקשה למצוא לה פתרון מדיני בארץ ישראל.

אסיפות, כינוסים, הפגנות יהודים במחנות העקורים עשו להם כנפיים, פורסמו בכותרות ראשיות בעיתונות והשפיעו על דעת קהל רחבה ביותר, שלא היתה נוחה ממה שקרה לעם היהודים בשואה. מה שעשו או בעיקר מה שלא עשו בימי השואה – זהו סיפור נפרד. את זה רצו להדחיק ככל שיכלו. שארית הפליטה תפסה את ערכו של המאבק המדיני הייחודי, הסגולי אותו ניהלה. הפרטיזנים, החיילים היהודים מצבאות מזרח אירופה (על נסיון החיים הרב כל כך) היו מודעים לחשיבותה של מערכה זו.

באפריל 1948 יצאתי עם משלחת שארית הפליטה בגרמניה לווארשה – לעצרת המרכזית שהוקדשה לחמש שנים למרד הגטו ולטקס הסרת הלוט של אנדרטת נתן רפופרט – "לוחמי הגטו". היה זה כינוס מיוחד במינו. הגיעו אליו אנשים שעברו את השואה ומשלחות מארצות שונות באירופה (מלבד ברה"מ) ובראש וראשונה ממחנות העקורים בגרמניה, אוסטריה ואיטליה.

המשלחת מבוואריה היתה גדולה. הצטרפו אליה גם שליחים מהארץ שהיו בגרמניה. המשלחת מהארץ היתה נכבדה: יצחק צוקרמן, שלונסקי, אבא קובנר, משה סנה, זרובבל ואחרים.

נפגשתי עם אבא לשעה במלון Europa – אחד משני המלונות ששרדו מימי המלחמה, בו השתכנו המשלחות הרשמיות. הוא נתן לי את ספר שיריו "עד לא-אור" עם הקדשה – "עם נס הפגישה". שלושה וילנאים: יצחק צוקרמן, אבא קובנר ואני הצטלמנו לרגל הפגישה הזו.

היו טקסים ופגישות וכולם תוך התרגשות, חד פעמיות על חורבות וארשה. היתה גם נסיעה מאורגנת למיידאנק. בצאתי מהקמטוריום ששרד לפליטה, הלכתי לצדו של שלונסקי. הוא הלך כאובד שיווי משקל, שערותיו סעורות, ניצבות, ומלמל, מלמל. מה שקלטתי ממלמולו היו המלים: "על זה לא אכתוב."

אך המפגש הנחרת יותר מכולם היתה ההתכנסות הספונטנית באחד הערבים של כמניין וחצי אנשים שנזדמנו ללובי בית המלון, כשבמרכזו עמד שולחן עם בקבוקים וכוסות. הנוזל בבקבוקים היה שקוף ומסביבו ישבו שלושה: שלונסקי, איציק מאנגר ואבא קובנר. כל אחד "עם עצמו", מטענו, אישיות, שירתו ובלוריתו, ו"כולם ביהד". הם דיברו מתוך תוכם, מתהומות נפשם, כל מה שנע, התרוצץ בלבם. כוס אחר כוס, והשיחה נמשכה. היתה זאת תפילת שלושת ש"צים – תפילת ערבית, שאמורה להיות חרישית, אך לעתים בלחש-לחש עלתה לאוקטבות העליונות ביותר. כל אחד מהם, עולם ומלואו, וביחד – דברם-שירם עלה בקנה אחד.

זכורה לי במיוחד "שירת היחיד" של איציק מאנגר שספד לעמו שלא היה כבר, ספד ללשון היידיש שלו, שהלכה יחד עם עמו, התאבל על האומה "שהיתה ולא תהיה עוד". בעוד "אצל אומות העולם ה'עם' עולה ופוקד את קבר המשורר שלו, הרי אצלנו, המשורר בא לפקוד את קבר עמו", אמר בריגוש רב. שירו-שיחו- תוגתו- מלווים אותי כל השנים.

חזרנו למינכן. בכינוס שנערך בצלסהיים נדונו בעיות פח"ח המקומיות וכן הבעיות בארץ ישראל. צפה ועלתה השאלה: מי יתמוך בנו בארץ? מי הכוח שיעמוד לימינו עם עלותנו ארצה? לאחר דיון מקיף החליט הכינוס להצטרף בארץ למפ"ם, על אף דעותיהם הפוליטיות השונות של האנשים.

ב-15 במאי הוכרזה הקמת המדינה היהודית. ובתוך שארית הפליטה החלו הפגנות הזדהות נרגשות, רבות משתתפים. הציבור היהודי במחנה העקורים התלכד והזדהה ברוחו ובנפשו עם המדינה היהודית – חלום הדורות- המוקמת לאחר השואה.

ביום הכרזת המדינה השתתפתי במחנה פוקינג, התקיימה בו עצרת ולאחריה הפגנה בה השתתפו כל – ממש כל – יושבי המחנה, כל אחד עם בית הקברות שבלבו, ולראשונה גילו שמחה פנימית אמיתית. כדבר הזה עוד לא היה. ההרגשה, שהנה לנגד עינינו נולד הרך – העם שהושמד זה עתה נולד כרגע כאילו מחדש. מלים – יש, אך האם בכוחן לתאר מה שקרה?

בסוף יולי 1948 יצאתי למרסיי בדרך לעלייה ארצה. לאחר כמה ימים בפריס, פגישות עם חברים, ב-12 אוגוסט 1948 הגעתי לחיפה.

[פרק שלישי מזכרונותיו של שלום חולבסקי, "עם סיום המלחמה". שני הפרקים הראשונים ראו אור בגליון הקודם של "ילקוט מורשת"](#) □